

СЕКЦІЯ 4. ОРГАНІЗАЦІЙНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.9:316.454.5-057.875

DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2312-3206/2020-1-24>**РОЗВИТОК КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
У СТУДЕНТІВ ЗАСОБАМИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ТРЕНІНГУ****Старик Вікторія Анатоліївна,**кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології*Київський національний торговельно-економічний університет*

starvika85@gmail.com

orcid.org/0000-0001-5193-6034

Скуловатова Олена Вікторівна,кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри психології*Київський національний торговельно-економічний університет*

sovalolenas@gmail.com

orcid.org/0000-0003-3606-9459

У статті представлено теоретичне обґрунтування психолінгвістичної категорії комунікативна компетентність, що виступає однією з основних професійно важливих якостей формування особистості майбутнього фахівця-психолога. Психічна реальність та мовленнєве спілкування сучасних студентів опосередковані новими способами сприйняття інформації, що визначають новий тип комунікативної поведінки її носіїв. На основі аналізу авторитетних джерел з'ясовано, що віртуальний комунікативний простір загалом та активне використання Інтернету зокрема суттєво впливають на особливості комунікативно-опосередкованого спілкування молоді, деформуючи його вербальний компонент. **Мета** статті полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні розвитку комунікативної компетентності майбутніх психологів засобами психологічного тренінгу. У дослідженні використано комплекс **методів**, а саме теоретичний аналіз праць, присвячених віртуальному дискурсу в наукових публікаціях останніх двох десятиліть. Також з метою вивчення ефективності розробленої тренінгової програми було застосовано низку емпіричних методів – спостереження, експеримент, тестування, метод вивчення продуктів діяльності, метод експертної оцінки.

Результати. З метою розвитку комунікативної компетентності розроблено та впроваджено у навчальний процес психологічний тренінг «Формування комунікативної компетентності». Охарактеризовано алгоритм розробки та застосування завдань для занять. У дослідженні взяли участь 107 респондентів, які утворюють 4 академічні групи студентів 1 та 2 курсів Київського національного торговельно-економічного університету фахового спрямування «психологія». Для перевірки ефективності тренінгу розвитку комунікативної компетентності студентів у контрольних групах застосовано методику «Діагностика комунікативної установки В.В. Бойко» та методику «Діагностика комунікативної соціальної компетентності (КСК)». Отримані результати оброблено за допомогою статистичних методів.

Висновки. Доведено ефективність впливу психологічного тренінгу «Формування комунікативної компетентності» на розвиток особистісно орієнтованого мовленнєвого спілкування активних інтернет-користувачів, що загалом виступає предиктором більш ефективних комунікативних стратегій. Запропоновано перспективу подальших досліджень із залученням студентів іншого професійного спрямування (майбутніх філологів, менеджерів), а також дослідження гендерних відмінностей віртуальної комунікації та їх вплив на психічний розвиток особистості.

Ключові слова: вербальна свідомість, майбутні психологи, активні інтернет-користувачі, комунікативні установки, комунікативно-соціальна компетентність.

**DEVELOPMENT OF COMMUNICATIVE COMPETENCE OF STUDENTS
BY MEANS OF PSYCHOLOGICAL TRAINING****Staryk Viktoriia Anatoliivna,**Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor,
Assistant Professor of the Department of Psychology
Kyiv National University of Trade and Economics

starvika85@gmail.com

orcid.org/0000-0001-5193-6034

Skulovatova Olena Viktorivna,

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor,
Assistant Professor of the Department of Psychology
Kyiv National University of Trade and Economics

sovalolenas@gmail.com

orcid.org/0000-0003-3606-9459

The article presents the theoretical substantiation of the psycholinguistic category communicative competence, which is one of the main professionally important qualities of forming the personality of a future specialist psychologist. Mental reality and speech communication of modern students are mediated by new ways of perceiving information that determine a new type of communicative behavior of its carriers. Based on the analysis of authoritative sources it is found out that the virtual communication space as a whole and the active use of the Internet in particular significantly affect the features of communicatively mediated communication of young people, deforming its verbal component. The purpose of the article is to theoretically substantiate and empirically study the development of communicative competence of future psychologists by means of psychological training. The study used a set of methods, namely theoretical analysis of works devoted to virtual discourse in scientific publications of the last two decades. Also, in order to study the effectiveness of the developed training program, a number of empirical methods were applied – observation, experiment, testing, method of studying products of activity, method of expert evaluation.

Results. In order to develop communicative competence, the psychological training “Formation of Communicative Competence” was developed and implemented in the educational process. The algorithm for designing and applying assignments for lessons is characterized. The study was attended by 107 respondents, who form 4 academic groups of students of 1 and 2 courses of the Kiev National Trade and Economic University specializing in psychology. To test the effectiveness of training the development of communicative competence of students in control groups, the method “Diagnosis of communicative setting V.V. Boyko” and the methodology “Diagnosis of communicative social competence (CSC)”. The results obtained were processed using statistical methods.

Conclusions. The effectiveness of the influence of psychological training “Formation of communicative competence” on the development of personality-oriented speech communication of active Internet users has been proved, which as a whole is a predictor of more effective communication strategies. The prospect of further research with the involvement of students of other professional fields (future philologists, managers), as well as the study of gender differences in virtual communication and their influence on the mental development of the individual, are offered.

Key words: *verbal consciousness, future psychologists, active Internet users, communicative attitudes, communicative and social competence.*

Вступ

У зв'язку із розвитком системи комунікації сучасного суспільства дослідники наголошують на недостатньому вивченні проблеми впливу різноманітних засобів комунікації на вербальну свідомість її носіїв. Насамперед це стосується глибокого занурення людей в онлайн-світ, що опосередковує психічну реальність та особливості мовленнєвого спілкування. Враховуючи сенситивні особливості психіки людини в юнацькому віці, її схильність до сугестивного впливу, можна наголосувати, що особливою мірою ця проблема стосується молоді.

Інтернет є невід'ємним компонентом сучасного життя. Він – транслятор соціокультурного досвіду, що зумовлює формування індивідуальної картини світу особистості. Своєю чергою це слугує основою саморозвитку й особистісного проектування, тому проблема негативних наслідків впливу Інтернету на психіку особистості викликає інтерес фахівців різних галузей знань.

Психологи визначають новий тип мовної особистості, досліджують особливості формування особистості у сучасному дискурсивному просторі, визнають вагомість медійного впливу на процес розуміння та інтерпретації психічної реальності людини, її особистого досвіду як основи психічного розвитку особистості та її успішної соціалізації. Презентація себе набуває нових форм, тому дослідження впливу Інтернету на формування особистості проливає світло на процес самопроєктування та саморозвитку особистості загалом.

1. Теоретичне обґрунтування проблеми

Простір соціальних медіа не лишається поза увагою дослідників. Уже створено механізми семантичного аналізу змісту сторінок у соціальних мережах за допомогою комп'ютерних програм (Rnos, Aguilera, Nucez-Gonzalez & Graca, 2019). Відкриті дані сторінки користувача дають значний масив інформації для аналізу, що застосовується у різних сферах, зокрема у соціальній роботі, як показано у статті Chan (2018),

справедливим це є і для інших галузей (Peng, Yu & Mueller, 2018; Yang, 2010; Sapountzi & Psannis, 2018).

Потреба в отриманні та передачі інформації успішно реалізовується через соціальні медіа, тобто мережева передача інформації є комунікацією майбутнього. Так, способи її реалізації знаходимо у роботі Zhou, Wu та Jin (2019), Litou, Boutsis та Kalogeraki (2017), Tsai та Liu (2019), Sumith, Annappa та Bhattacharya (2018) та інших. Крім того, соціальні мережі є потужним джерелом впливу на громадську думку і можуть сприяти формуванню колективних ідей (Huang, Heidergott та Lindner, 2019). Узагальнення вивчення роботи соціальних медіа представлено у Sapountzi та Psannis (2018).

Ще один вагомий аспект віртуального життя молоді – комп'ютерні ігри. Їх вплив на спілкування та побудову стосунків досліджено у роботі Coulson, Oskis, Meredith та Gould (2018). Інша група дослідників визначила, що стосунки у відеогрі між учасниками (кооперативні чи конкурентні) мають прямий вплив на якість дружби між молодими людьми у реальному житті. Так, суперники в грі демонстрували зниження рівня прихильності, коли гра закінчувалась, і навпаки ті, хто працював у команді, покращували стосунки (Verheijen, Stoltz, van den Berg та Cillessen, 2019). Це свідчить про те, що реальне життя все більш тісно переплітається з віртуальним, і часом межа практично зникає. Надмірне занурення у комп'ютерні ігри спричиняє залежність, що викликає сильне занепокоєння громадськості, нині вивчаються її різні аспекти та прояви (Liu та Chang, 2016). Негативним аспектом є і те, що у молоді, захопленої відеоіграми, знижуються показники навчальної успішності та рівень творчості (Gholamitooranposhti, Sabzaliani та Aghaei, 2012). Докладний аналіз емпіричних досліджень впливу комп'ютерних ігор на людину представлено в аналітичній роботі Boyle та інші (2016), впливу штучних мов на формування лінгвістичного світогляду в роботі Stria (2015).

Новітні дослідження японських учених переконливо доводять існування взаємозв'язку комп'ютерно-опосередкованої комунікації. У цьому дослідженні вивчаються як позитивні, так і негативні наслідки впливу мобільних телефонів на використання вербального мовлення серед прогресивної молоді (Cult Cogn Sci, 2018).

Отже, для сучасної молоді людини online-взаємодія стає однією з основних форм спілкування, що визначає у майбутньому основний вектор її особистісного розвитку. Віртуальний комунікативний

простір диктує власні закони спілкування, перцептивна та інтерактивна функції якого реалізуються далеко не повною мірою. Саме цим і зумовлена потреба в емпіричному вивченні психологічних особливостей комунікативної компетентності майбутніх фахівців-психологів, відмінності формування якої зумовлені особливостями професійного спрямування зазначених фахівців.

На нашу думку, саме комунікативна компетентність виступає визначальним чинником соціального зростання та становлення особистості практичного психолога. Комунікативну компетентність О. Корніяка визначає як складно-організоване, внутрішньо суперечливе поєднання комунікативних і мовленнєвих знань та вмінь, що вказують на цілі та результати здійснюваної суб'єктом комунікативної і мовленнєвої діяльності (Корніяка, 2016).

Враховуючи особливості професійної діяльності психолога у сфері «людина–людина» та основний вектор діяльності психологів «на допомогу», комунікативну компетентність майбутніх психологів представлено як складно-організоване поєднання комунікативних знань, умінь і навичок суб'єкта комунікативної діяльності, що об'єднує у своїй структурі три основні компоненти, а саме: гностичний, конативний, емоційний (Завіниченко, 2003).

Вагомим чинником ефективної мовленнєвої комунікації юнаків є високий рівень розвитку у них саморегуляції, що сприяє саморозвитку особистості, конструктивній мовленнєвій взаємодії, формуванню комунікативних умінь, вирішенню внутрішніх особистісних проблем (Кириченко, 2018).

Психологічні особливості інтерфейсу «людина–комп'ютер» та поведінки користувачів у взаємодії з комп'ютерними системами докладно розглянуто у дослідженні Камінської, Стежко та Глебової (2019). Нові способи сприйняття інформації визначають відповідно новий тип комунікативної поведінки (Камінська та інші, 2019).

Тому **мета статті** полягає у теоретичному обґрунтуванні та емпіричному дослідженні розвитку комунікативної компетентності активних інтернет-користувачів засобами психологічного тренінгу.

2. Методологія та методи

У дослідженні використано комплекс **методів**, а саме теоретичний аналіз праць, присвячених віртуальному дискурсу в наукових публікаціях останніх двох десятиліть. Також з метою вивчення ефективності розробленої тренінгової програми було застосовано низку емпіричних методів – спостереження, експеримент, тестування, метод

вивчення продуктів діяльності, метод експертної оцінки.

3. Результати та дискусії

На відміну від терміна «кваліфікація» компетентність включає не тільки професійно важливі якості, необхідні для успішного опанування професійною діяльністю, але й низку інших здібностей, у формуванні яких освіта відіграє основну роль, тому останніми роками поняття «компетентність» вийшло на якісно новий методологічний рівень. Враховуючи той факт, що погляди науковців різняться щодо підходів до класифікації компетентностей, їх можна розділити на 3 групи: базові (надпредметні), освітні (загальнопредметні) та спеціально-предметні.

Стратегічний європейський вектор України позначається і на реформуванні системи освіти, орієнтирі мовної політики держави та впровадженні компетентнісного підходу у навчанні, в основу якого покладені саме ключові компетентності. На основі провідних цілей вищої освіти в Україні ключовими компетентностями виступають такі: навчально-пізнавальна, комунікативна, загальнокультурна, ціннісно-смілова, інформаційна.

Комунікативна компетентність включає лінгвістичні (опанування мовним матеріалом), психологічні (здатність та мотивація до особистісно орієнтованого спілкування) та соціальні характеристики (адаптація, лабільність, соціальна активність тощо).

Структуру комунікативної компетентності студентів майбутніх психологів докладно розглянуто у роботі Н.Б. Завіниченко (Завіниченко, 2003). Так, автор виділяє її такі компоненти, як:

1) гностичний компонент (являє собою систему знань щодо сутності, структури, функцій та особливостей професійного спілкування, а також формування індивідуального комунікативного стилю, творчого мислення, що опосередковано впливає на розвиток загальнокультурної компетентності її носія);

2) конативний компонент (тракується автором як комплекс загальних та специфічних комунікативних умінь, що дають можливість успішно налаштовувати контакт з клієнтом, формувати рефлексію, експресивні уміння, а також загальну культуру мовлення);

3) емоційний компонент (визначається гуманістичною установкою на спілкування, інтересом до іншої людини, готовністю вступати з нею в діалогічні взаємини, також впливає на розвиток емпатії та високий рівень ідентифікації з професійними та соціальними ролями).

Методом експертного оцінювання студентської молоді викладачами кафедри психології Київського національного торговельно-економічного університету було встановлено, що тривале занурення у медійне середовище віртуального спілкування негативно позначається на розвитку комунікативної компетентності майбутніх фахівців-психологів, що представлено гностичним, конативним та емоційним компонентами.

Саме тому протягом 2018–2019 н.р. творчою групою, що складається з авторів цієї статті, викладачів кафедри психології Київського національного торговельно-економічного університету, було розроблено, апробовано та впроваджено психологічний тренінг (ПТ) «Формування комунікативної компетентності».

Дослідження проходило у 4 етапи.

На першому етапі сформульовано мету та завдання дослідження, відповідно до яких розроблено структуру ПТ.

На другому етапі шляхом критичного аналізу наукових досліджень та особливостей взаємодії зі студентською молоддю під час навчальних занять змістовно наповнено структурні елементи ПТ «Формування комунікативної компетентності».

Третім етапом стала апробація розробленого тренінгу в умовах викладання навчальних дисциплін з метою визначення універсальності його етапів та усунення виявлених недоліків. На цьому етапі вибірку утворили 107 осіб (4 академічні групи, які розподілені таким чином, що кожний викладач працював у 2-х групах) студентів 1 та 2 курсів. Результатом апробації розробленого ПТ стало розширення варіативності самостійних домашніх завдань шляхом застосування таких методів, як: кейс-метод, рольові ігри, творчі завдання, ситуації з багатьма невідомими, евристичні завдання, проблемні завдання.

На четвертому етапі ПТ безпосередньо впроваджено у навчальний процес, зроблено контрольний зріз даних, методами статистичної обробки даних досліджено оцінку ефективності ПТ у контрольних та експериментальних групах та встановлено статистичні відмінності отриманих результатів.

ПТ «Формування комунікативної компетентності» впроваджено протягом першого семестру 2018–2019 н.р. Загалом у дослідженні взяли участь 76,2% осіб жіночої статі та 23,8% осіб чоловічої статі. Контрольну вибірку утворили 54 учасники (2 академічні групи), з них – 78,6% осіб жіночої статі та 21,4% осіб чоловічої статі.

Структура ПТ включає 10 занять, кожне з яких включає низку таких обов'язкових елементів, як:

- привітання (створює атмосферу довірливості та безоцінкового сприйняття);
- розминка (дає змогу учасникам включитися у процес взаємодії та налаштовує на активну групову співпрацю);
- основний зміст заняття (визначає процес колективоутворення, формування соціальних навичок, встановлення взаємин між учасниками групи);
- рефлексія (сприяє обміну думками і почуттями, розвиває рефлексивність як професійно важливу якість майбутніх психологів);
- прощання (сприяє відчуттю завершеності та цілісності).

З метою дослідження ефективності психологічного тренінгу щодо розвитку комунікативної компетентності студентів у контрольних та експериментальних групах застосовано дві методики, а саме: «Діагностика комунікативної установки В.В. Бойко» (Райгородський, 2011) – для діагностики конативного компонента комунікативної компетентності майбутніх психологів та «Діагностика комунікативної соціальної компетентності» (КСК) (Фетискін, Козлов та Мануйлов, 2002) – для діагностики гностичного та емоційного компонентів комунікативної компетентності майбутніх психологів. Методами статистичної обробки даних встановлено відмінності отриманих результатів на рівнях статистичної значущості.

Діагностичні дані за обома методиками зібрані на вказаній вибірці протягом першого навчального заняття та повторно наприкінці семестру.

Для визначення зсувів за показниками психодіагностичних методик обрано U-критерій Манна-Вітні. Вибір непараметричного критерію зумовлений переважно нерівномірним розподілом даних за шкалами тестів.

В експериментальній вибірці результати за шкалами методики «Діагностика комунікативної установки В.В. Бойко», а саме «Завуальована жорстокість у ставленні до людей», «Відкрита жорстокість у ставленні до людей», «Обґрунтований негативізм у судженнях про людей», «Бурчання», підвищились, досягаючи рівня статистичної значущості ($p > 0,001$).

Відсутність статистичних зсувів на рівні значущості за шкалою «Негативний особистий досвід спілкування з оточуючими» методики В.В. Бойко підтверджує, що результати ПТ «Формування комунікативної компетентності» не суттєво вплинули на таку комунікативну установку, що вказує, якою мірою людині пощастило в житті на найближче коло знайомих і партнерів у спільній діяльності.

Щодо результатів даних експериментальної вибірки за іншими шкалами методики «Діагностика комунікативної установки В.В. Бойко» (за винятком шкали «Негативний особистий досвід спілкування з оточуючими» відповідно), можна сказати, що вони зросли на високому рівні статистичної значущості ($p < 0,001$). Отже, результати, що діагностуються за усіма шкалами тесту, значно покращилися.

Так, за шкалою «Завуальована жорстокість у ставленні до людей» методики В.В. Бойко у 34,3% досліджуваних відбулося зниження рівня ($U=-12,38$, $p \leq 0,001$); за шкалою «Завуальована жорстокість у ставленні до людей» рівень знизився у 68% досліджуваних ($U=-7,54$, $p \leq 0,001$); за шкалою «Обґрунтований негативізм у судженнях про людей» – у 9% респондентів ($U=-2,53$, $p \leq 0,01$); за шкалою «Бурчання» – у 66% досліджуваних ($U=-7,21$, $p \leq 0,001$).

Загалом за загальною кількістю балів за методикою «Діагностика комунікативної установки В.В. Бойко» рівень негативних комунікативних установок знизився, що позитивно вплинуло на формування конативного компонента комунікативної компетентності у всіх без винятку досліджуваних в експериментальних групах ($U=-17,56$, $p \leq 0,001$).

Отже, психологічний тренінг «Формування комунікативної компетентності» сприяв тому, що студенти з негативними психологічними установками пом'якшили свої оцінки і переживання з приводу більшості оточуючих, суб'єктивно зумовлені негативні висновки про деякі типи людей і окремі сторони комунікативної взаємодії, що, своєю чергою, дає можливість успішно налаштовувати контакт з іншою людиною, формувати рефлексію, експресивні уміння, загальну культуру мовлення майбутнього фахівця, що визначає конативний компонент комунікативної компетентності практичного психолога. Також суттєво послабилась схильність робити необґрунтовані узагальнення негативних фактів у сфері взаємин з партнерами та у спостереженні за соціальною дійсністю.

Виявлено, що досліджувані експериментальної групи більш оптимістично оцінюють власні успіхи і невдачі, а також схильні очікувати успіхів у майбутньому. Разом із тим вони швидше переходять від планів до дій та частіше готові ризикувати, на відміну від досліджуваних контрольної групи.

Отже, ситуації проблемно-орієнтованого навчання, пошуку самостійного вирішення нестандартних завдань у контексті таких методів, як кейс-метод, рольові ігри, творчі

завдання, ситуації з багатьма невідомими, евристичні завдання, проблемні завдання, позитивно впливають на формування молоді особистості, яка орієнтована на ситуації реальної, а не віртуальної комунікації, що може слугувати характеристикою зрілої та відкритої до нового досвіду молоді на шляху становлення своєї професіоналізації.

Щодо результатів за методикою «Діагностика комунікативної соціальної компетентності» (далі – КСК) отримані такі результати: в експериментальних групах результати за шкалами: «Фактор А» (товариськість), «Фактор С» (емоційна стійкість), «Фактор Д» (життєрадісність), «Фактор М» (незалежність) та «Фактор Н» (організованість) відзначаються значні конструктивні зсуви на високому рівні значущості ($p \leq 0,001$). Майже не змінилися результати за шкалами «Фактор В» (логічне мислення) та «Фактор К» (чутливість–раціональність), тобто зсуви не досягають рівня статистичної значущості ($p > 0,05$) та знизилась результати за шкалою «Фактор П» (схильність до асоціальної поведінки) ($p \leq 0,05$).

Відсутність статистичних зсувів на рівні значущості за шкалами «Фактор В» ($p=0,314$) та «Фактор К» ($p=0,387$) методики КСК підтверджує, що розвиток комунікативної компетентності засобами психологічного тренінгу значимо не впливає на рівень розвитку того чи іншого типу мислення.

Цікаво, що покращення результатів за методикою КСК також відобразилось на поліпшенні узагальнених рівнів за деякими шкалами. У бік зростання показників значущі конструктивні зсуви на максимальному рівні значущості відбулися за шкалами: «Фактор А» (товариськість) (у 17% досліджуваних; $U=-6,41$, $p \leq 0,001$), «Фактор С» (емоційна стійкість) (у 33% досліджуваних; $U=-3,51$, $p \leq 0,001$) та «Фактор Д» (життєрадісність) (у 81% досліджуваних; $U=-5,70$, $p \leq 0,001$).

Результати вказують на те, що розвиток гностичного та емоційного компонентів комунікативної компетентності у студентів експериментальної групи позитивно

пов'язаний з вирішенням творчих завдань, формуванням поняттєвого мислення та когнітивною гнучкістю, інтересом до іншої людини, готовністю вступати з нею в діалогічні взаємини, що розвиваються під час занять, що загалом виступає предиктором більш ефективних комунікативних стратегій на шляху успішної майбутньої професіоналізації.

Висновки

У сучасному суспільстві віртуальна комунікація набуває все більшого поширення. Віртуальна та реальна комунікація осіб – активних інтернет-користувачів визначає психологічні особливості її носіїв. У зв'язку з цим психологічна категорія «комунікативна компетентність» останнім часом зазнає суттєвих змін. Методом експертного оцінювання студентської молоді викладачами кафедри психології Київського національного торговельно-економічного університету було встановлено, що деформаційні зміни позначаються на тому, що безпосереднє міжособистісне спілкування поступово витісняється засобами передавання інформації.

З метою усунення зазначених деформаційних зрушень у майбутніх психологів розроблено психологічний тренінг «Формування комунікативної компетентності». У дослідженні взяли участь 107 респондентів, які утворюють 4 академічні групи студентів 1 та 2 курсів, контрольну вибірку утворили 54 учасники. Методами статистичної обробки даних було доведено ефективність застосованого впливу.

Отже, психологічний тренінг «Формування комунікативної компетентності» має потужний вплив на розвиток усіх компонентів комунікативної компетентності, що за умови внутрішньої мотивації сприяє відкритості новому досвіду і готовності до змін, а також розвитку вербальної свідомості.

Перспектива подальших досліджень передбачає залучення більшої кількості студентів, у тому числі іншого професійного спрямування (майбутніх філологів, менеджерів), а також дослідження гендерних відмінностей віртуальної комунікації та їх вплив на психічний розвиток особистості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Завіниченко Н. Особливості розвитку комунікативної компетентності майбутнього психолога системи освіти : дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2003. С. 41–42.
2. Камінська О., Стежко Ю., Глебова Л. Психолінгвістика віртуальної комунікації в контексті залежності від соціальних мереж. *Психолінгвістика. Psycholinguistics*. 2019. № 25(1). URL: <https://psycholing-journal.com/index.php/journal/article/view/499> (дата звернення: 23.12.2019).
3. Кириченко Т. Особливості розвитку міжособистісної мовленнєвої комунікації підлітків. *Психолінгвістика. Psycholinguistics*. 2016. Вип. 20(1). С. 119–138. DOI: 10.5281/zenodo.1211177 (дата звернення: 23.12.2019).
4. Корніяк О.М. Комунікативна компетентність як визначальний чинник професійного самоздійснення викладача вищої школи. *Актуальні проблеми психології*. Т. VI: *Психофізіологія. Психологія праці. Експериментальна психологія*. Київ : ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2016. Вип. 16. С. 82–92.

5. Райгородский Д. Диагностика коммуникативной установки В.В. Бойко. *Практическая психодиагностика: методики и тесты*. Москва : Бахрах. 2011. С. 298–312.
6. Скуловатова О.В. Дослідження самопрезентації особистості в Інтернеті (на основі аналізу її аватарів). *Молодий вчений: науковий журнал*, 2017. № 1(41), с. 249–253. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/1/58.pdf> (дата звернення: 23.12.2019).
7. Фетискин Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М. Диагностика коммуникативной социальной компетентности (КСК). *Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп*. Москва. 2002. С. 138–149.
8. Boyle E., Hainey T., Connolly T., Gray G., Ear, J., & Ott M. et al. An update to the systematic literature review of empirical evidence of the impacts and outcomes of computer games and serious games. *Computers & Education*, 2016. No 94, Pp. 178–192. DOI: 10.1016/j.compedu.2015.11.003 (дата звернення: 23.12.2019).
9. Chan C. Analysing social networks for social work practice: A case study of the Facebook fan page of an online youth outreach project. *Children and Youth Services Review*, 2018. No 85, pp. 143–150. DOI: 10.1016/j.childyouth.2017.12.021 (дата звернення: 23.12.2019).
10. Coulson M., Oskis A., Meredith J., & Gould R. Attachment, attraction and communication in real and virtual worlds: A study of massively multiplayer online gamers. *Computers in Human Behavior*, 2018. No 87, pp. 49–57. DOI: 10.1016/j.chb.2018.05.017 (дата звернення: 23.12.2019).
11. Felker E., Klockmann H., & Jong N. How conceptualizing influences fluency in first and second language speech production. *Applied Psycholinguistics*, 2018. No 40, pp. 111–136. URL: <https://doi.org/10.1017/S0142716418000474> (дата звернення: 23.12.2019).
12. Gholamitooranposhti M., Sabzaliani H., & Aghaei M. A New Attitude to Computer Games. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 2012. No 69, pp. 1302–1308. DOI: 10.1016/j.sbspro.2012.12.066 (дата звернення: 23.12.2019).
13. Cult Cogn S. Cognitive Science and Cultural Transmission. *Journal of Cognition and Culture (J Cognit Cult)*, 2018, DOI: [ow.ly/C8wA30m22IC](https://doi.org/10.1016/j.jococ.2018.05.001) (дата звернення: 23.12.2019).
14. Huang J., Heidergott B., & Lindner I. Naive learning in social networks with random communication. *Social Networks*, 2019. No 58, pp. 1–11. DOI: 10.1016/j.socnet.2019.01.004 (дата звернення: 23.12.2019).
15. Litou I., Boutsis I., & Kalogeraki V. Efficient techniques for time-constrained information dissemination using location-based social networks. *Information Systems*, 2017. No 64, pp. 321–349. DOI: 10.1016/j.is.2015.12.002 (дата звернення: 23.12.2019).
16. Liu C., & Chang I. Model of online game addiction: The role of computer-mediated communication motives. *Telematics and Informatics*, 2016. No 33(4), pp. 904–915. DOI: 10.1016/j.tele.2016.02.002 (дата звернення: 23.12.2019).
17. Peng S., Yu S., & Mueller P. Social networking big data: Opportunities, solutions, and challenges. *Future Generation Computer Systems*, 2018. No 86, pp. 1456–1458. DOI: 10.1016/j.future.2018.05.040 (дата звернення: 23.12.2019).
18. Ríos S., Aguilera F., Nuñez-Gonzalez J., & Graña M. Semantically enhanced network analysis for influencer identification in online social networks. *Neurocomputing*, 2019. No 326–327, pp. 71–81. DOI: 10.1016/j.neucom.2017.01.123 (дата звернення: 23.12.2019).
19. Sapountzi A., & Psannis K. Social networking data analysis tools & challenges. *Future Generation Computer Systems*, 2018. No 86, pp. 893–913. DOI: 10.1016/j.future.2016.10.019 (дата звернення: 23.12.2019).
20. Stria I. Towards a Linguistic Worldview for Artificial Languages. Poznań. 2015.
21. Sumith N., Annappa B., & Bhattacharya S. Influence maximization in large social networks: Heuristics, models and parameters. *Future Generation Computer Systems*, 2018. No 89, pp. 777–790. DOI: 10.1016/j.future.2018.07.015 (дата звернення: 23.12.2019).
22. Tsai C., & Liu S. SEIM: Search economics for influence maximization in online social networks. *Future Generation Computer Systems*, 2019. No 93, pp. 1055–1064. DOI: 10.1016/j.future.2018.08.033 (дата звернення: 23.12.2019).
23. Verheijen G., Stoltz S., van den Berg Y., & Cillessen A. The influence of competitive and cooperative video games on behavior during play and friendship quality in adolescence. *Computers in Human Behavior*, 2019. No 91, pp. 297–304. DOI: 10.1016/j.chb.2018.10.023 (дата звернення: 23.12.2019).
24. Yang Y. Web user behavioral profiling for user identification. *Decision Support Systems*, 2010. No 49(3), pp. 261–271. DOI: 10.1016/j.dss.2010.03.001 (дата звернення: 23.12.2019).
25. Zhou X., Wu B., & Jin Q. User role identification based on social behavior and networking analysis for information dissemination. *Future Generation Computer Systems*, 2019. No 96, pp. 639–648. DOI: 10.1016/j.future.2017.04.043 (дата звернення: 23.12.2019).

REFERENCES:

1. Zavinchenko, N. (2003). Osoblivosti rozvitku komunikativnoi kompetentnosti maybutnyoho psihologa sistemi osviti [Features of the development of communicative competence of the future psychologist of the education system]. *Dis. ... kand. psihol. nauk*. [dissertation PhD]. Kyiv, 2003, p. 41–42 [in Ukrainian].
2. Kaminska, O., Stezhko, U., Glebova, L. (2009). *Psycholingvistyka virtualnoi komunikasii v konteksti zalezhnosti vid socialnih merezh* [Psycholinguistics of virtual communication in the context of dependence on social networks]. *Psycholingvistyka – Psycholinguistics*, 25(1) [in Ukrainian].
3. Kirichenko, T. (2016). *Osoblivosty rozvitku mizhosobistisnoi movlenevoi komunikasii pidlitkiv* [Features of development of interpersonal speech communication of adolescents]. *Psycholingvistyka – Psycholinguistics*. 20(1), 119–138. DOI: 10.5281/zenodo.1211177 [in Ukrainian].
4. Korniyaka, O. (2016). *Komunikativna kompetentnist yak viznachalniy chinnik profesiynogo samozdiysnennya vkladacha vishoy shkoly* [Communicative competence as the determining factor of professional self-realization of a

teacher of higher education]. *Aktualni problemi psichologiy – Actual problems of psychology*. (VI): *Psychophysiology. Psychology prasi. Experimental psychology* [Psychophysiology. Psychology of labor. Experimental psychology], 16, 82–92. Retrieved from: <https://core.ac.uk/download/pdf/32305849.pdf> [in Ukrainian].

5. Raygorodskiy, D. (2011). *Diagnostika kommunikativnoy ustanovki V.V. Boyko* [Diagnostics of communicative installation V.V. Boyko]. *Practicheskaya psychodiagnostica: metodiki i testy* [Practical psychodiagnosics: techniques and tests]. Moskva: Bahrah, 298–312 [in Russian].

6. Skulovatova, O. (2017). *Doslidzhennya samoprezentatsii osobistosty v Interneti (na osnovi analizu ii avatariv)* [Self-presentation of the personality on the Internet (based on analysis of its avatars)]. *Molodiy vcheniy: naukoviy zhurnal* [Young scientist: scientific journal], 1(41), 249–253. Retrieved from: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/1/58.pdf> [in Ukrainian].

7. Fetiskin, N.P., Kozlov, V.V., Manuylov, G.M. (2002). *Diagnostica kommunikativnoy socialnoy kompetentnosti (CSC)* [Diagnostics of communicative social competence (CSC)]. *Socialno-psychologicheskaya diagnostica razvitiya lichnosti i malih grup* [Socio-psychological diagnostics of personality development and small groups] Moskva: Bahrah, 139–149 [in Russian].

8. Boyle, E., Hailey, T., Connolly, T., Gray, G., Earp, J., & Ott, M. et al. (2016). An update to the systematic literature review of empirical evidence of the impacts and outcomes of computer games and serious games. *Computers & Education*, 94, 178–192. DOI: 10.1016/j.compedu.2015.11.003.

9. Chan, C. (2018). Analysing social networks for social work practice: A case study of the Facebook fan page of an online youth outreach project. *Children and Youth Services Review*, 85, 143–150. DOI: 10.1016/j.childyouth.2017.12.021.

10. Coulson, M., Oskis, A., Meredith, J., & Gould, R. (2018). Attachment, attraction and communication in real and virtual worlds: A study of massively multiplayer online gamers. *Computers in Human Behavior*, 87, 49–57. DOI: 10.1016/j.chb.2018.05.017.

11. Felker, E., Klockmann, H., & Jong, N. (2018). How conceptualizing influences fluency in first and second language speech production. *Applied Psycholinguistics*, 40, 111–136. Retrieved from: <https://doi.org/10.1017/S0142716418000474>.

12. Gholamitooranposhti, M., Sabzalani, H., & Aghaei, M. (2012). A New Attitude to Computer Games. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 69, 1302–1308. DOI: 10.1016/j.sbspro.2012.12.066.

13. Cult Cogn Sci (2018). Cognitive Science and Cultural Transmission. *Journal of Cognition and Culture (J Cognit Cult)*, 2018, DOI: [ow.ly/C8wA30m22IC](https://doi.org/10.1016/j.jococ.2018.05.017).

14. Huang, J., Heidergott, B., & Lindner, I. (2019). Naive learning in social networks with random communication. *Social Networks*, 58, 1–11. DOI: 10.1016/j.socnet.2019.01.004.

15. Litou, I., Boutsis, I., & Kalogeraki, V. (2017). Efficient techniques for time-constrained information dissemination using location-based social networks. *Information Systems*, 64, 321–349. DOI: 10.1016/j.is.2015.12.002.

16. Liu, C., & Chang, I. (2016). Model of online game addiction: The role of computer-mediated communication motives. *Telematics and Informatics*, 33(4), 904–915. DOI: 10.1016/j.tele.2016.02.002.

17. Peng, S., Yu, S., & Mueller, P. (2018). Social networking big data: Opportunities, solutions, and challenges. *Future Generation Computer Systems*, 86, 1456–1458. DOI: 10.1016/j.future.2018.05.040.

18. Ríos, S., Aguilera, F., Nuñez-Gonzalez, J., & Graña, M. (2019). Semantically enhanced network analysis for influencer identification in online social networks. *Neurocomputing*, 326–327, 71–81. DOI: 10.1016/j.neucom.2017.01.123.

19. Sapountzi, A., & Psannis, K. (2018). Social networking data analysis tools & challenges. *Future Generation Computer Systems*, 86, 893–913. DOI: 10.1016/j.future.2016.10.019.

20. Stria, I. (2015). *Towards a Linguistic Worldview for Artificial Languages*. Poznań.

21. Sumith, N., Annappa, B., & Bhattacharya, S. (2018). Influence maximization in large social networks: Heuristics, models and parameters. *Future Generation Computer Systems*, 89, 777–790. DOI: 10.1016/j.future.2018.07.015.

22. Tsai, C., & Liu, S. (2019). SEIM: Search economics for influence maximization in online social networks. *Future Generation Computer Systems*, 93, 1055–1064. DOI: 10.1016/j.future.2018.08.033.

23. Verheijen, G., Stoltz, S., van den Berg, Y., & Cillessen, A. (2019). The influence of competitive and cooperative video games on behavior during play and friendship quality in adolescence. *Computers in Human Behavior*, 91, 297–304. DOI: 10.1016/j.chb.2018.10.023.

24. Yang, Y. (2010). Web user behavioral profiling for user identification. *Decision Support Systems*, 49(3), 261–271. DOI: 10.1016/j.dss.2010.03.001.

25. Zhou, X., Wu, B., & Jin, Q. (2019). User role identification based on social behavior and networking analysis for information dissemination. *Future Generation Computer Systems*, 96, 639–648. DOI: 10.1016/j.future.2017.04.043.

Стаття надійшла до редакції 13.01.2020.

The article was received 13 January 2020.